

VOICU PUȘCAȘU

**DREPT PENAL
PARTEA GENERALĂ I**

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

- NOTE DE CURS -

VOICU PUȘCAȘU

DREPT PENAL
PARTEA GENERALĂ I

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

- NOTE DE CURS -

Universul Juridic

București

-2022-

PRINCIPIILE DREPTULUI PENAL

Definiție și clasificare

- în funcție de gradul de incidență în materie penală, distingem:
 - principii **generale** – idei conducătoare ale conținutului tuturor normelor juridice aparținând sistemului/ramurii de drept penal
 - d.e., principiul legalității incriminării și principiul legalității pedepsei
 - principii **specifice** – privesc doar anumite instituții ale dreptului penal
 - d.e., principiul răspunderii subiective, bazate pe vinovăție, în materia răspunderii penale; principiul individualizării și proporționalizării răspunderii penale
- în funcție de modul de reglementare, distingem:
 - principii consacrate prin **norme exprese** cu acest titlu
 - d.e., art. 1 și 2 C.pen.
 - consacrarea poate fi realizată prin norma penală sau prin dispoziții constituționale (d.e., principiul egalității în fața legii)
 - în materie penală, consacrarea expresă este o **excepție**, spre deosebire de procedura penală, unde principiile sunt, de regulă, consacrate explicit (art. 1-13 C.pr.pen)
 - principii **consacrate implicit**, care rezultă din ansamblul reglementării
 - d.e., principiul răspunderii personale, pentru fapta proprie – toate normele penale în materia răspunderii penale vizează pe cel care a săvârșit infracțiunea, în sensul art. 174 C.pen., și nu terțe persoane
- indiferent de tipul principiului (expres sau implicit), **norma-principiu trebuie respectată** de către toate normele de drept subsecvente:
 - întregii materii penale, în cazul principiilor generale
 - respectivei instituții juridice, în cazul principiilor specifice
- apelul la norma-principiu este important și în procesul de **interpretare a oricărei norme juridice** subsecvente pentru corecta sa aplicare

1. Principiul legalității

- este un principiu **general și explicit** în materie penală
 - **poate fi subdivizat** în două reguli care, prin forța juridică, la rândul lor, au valoare de principiu:
 - principiul legalității incriminărilor (*nullum crimen sine lege*)
 - principiul legalității sancțiunilor penale (*nulla poena sine lege*)
- **Î.C.C.J., D.C.D. nr. 4/2015** (extras): *Principiul legalității incriminării și a pedepsei presupune că nicio faptă nu poate fi considerată ca infracțiune dacă nu există o lege care să prevadă acest lucru (nullum crimen sine lege) și nicio sancțiune penală nu poate fi aplicată dacă ea nu era prevăzută de lege pentru fapta comisă (nulla poena sine lege). Legalitatea incriminării și a pedepsei apare ca una dintre cele mai importante limitări ale lui ius puniendi, ea reprezentând principala garanție a securității juridice a cetățeanului în fața dreptului penal.*

Principiul legalității incriminărilor

- **consacrarea internațională** este comună pentru cele două laturi ale principiului legalității:
 - art. 11 al. (2) al **Declarației Universale a Drepturilor Omului** (D.U.D.O.) adoptată de O.N.U.: „*Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau, în momentul când au fost comise, un act cu caracter penal conform dreptului internațional sau național.*”
 - apelul la dreptul internațional este util pentru sancționarea unor forme de infracționalitate gravă, consacrate expres sau tacit prin documente internaționale, dar care nu au aceeași recunoaștere în dreptul intern al unui stat (d.e., infracțiunile de genocid sau contra umanității – *Convenția O.N.U. pentru prevenirea și pedepsirea crimelor de genocid din 9 decembrie 1948* sau *Convenția de la Geneva, din 12 august 1949, privind protecția persoanelor civile în timp de război*)
 - apelul la dreptul internațional în materie de reprimare a acestor infracțiuni a făcut posibile seria de procese de la Nürnberg, subsecvente celui de-al Doilea Război Mondial,

dar și funcționarea unor instanțe penale internaționale moderne

- **art. 7 din Convenția europeană a drepturilor omului (C.E.D.O.):** „1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.”

- **art. 15 din P.I.D.C.P.:** „1. Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau un act delictuos, potrivit dreptului național sau internațional, în momentul în care au fost săvârșite. De asemenea, nu se va aplica o pedeapsă mai severă decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii infracțiunii. Dacă ulterior comiterii infracțiunii legea prevede aplicarea unei pedepse mai ușoare, delincentul trebuie să beneficieze de aceasta.

2. Nimic din prezentul articol nu se opune judecării sau condamnării oricărui individ din pricina unor acțiuni sau omisiuni care, atunci când au fost săvârșite, erau considerate ca fapte criminale, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de totalitatea națiunilor.”

→ consacrare **în Constituție:**

- art. 1 al. (5) dispune: „În România, respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie.”

→ consacrare **în Codul penal**

- Principiul. **legalității incriminării** (*nullum crimen sine lege*) este reglementat de **art. 1 C.pen.:** „(1) Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni.

(2) Nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită.”

→ referirea este la:

- legea organică [art. 73 al. (3) lit. h) din Constituție]
- ordonanța de urgență

50 | Drept penal. Partea generală I

- alte acte normative care la data adoptării lor aveau putere de lege
 - așadar, doar autorități de cel mai înalt rang pot institui norme penale – a se vedea și dec. 405/2016 a C.C.
- este **pilonul fundamental** al statului de drept (opusul legalității este arbitrarul și abuzul)
- impune **obligăția prevederii prin lege** a faptelor care constituie infracțiuni
 - ulterior intrării în vigoare a normei, **se naște raportul juridic de conformare** (norma este activă și produce efecte juridice)
 - **anterior** intrării în vigoare a unei norme penale, **nu există nicio obligație** pentru destinatarii săi, deoarece norma penală nu poate retroactiva
 - **excepție:** retroactivează norma penală mai favorabilă, dar aceasta privește deja ipoteza când și anterior (la data comiterii) fapta constituia infracțiune (deci când există o incriminare neîntreruptă a faptei de la data comiterii și până la data judecării)
 - deși referirea normei principiu vizează doar infracțiunile, în realitate principiul legalității guvernează și normele penale care nu sunt norme de incriminare (d.e. normele care vizează aplicarea legii penale în timp/spațiu, condițiile de angajare a răspunderii penale etc.)
 - tocmai din acest motiv, de exemplu, tragerea la răspundere penală a unui minor care nu a împlinit vârsta de 14 ani este nelegală și nu înfrânge doar norma art. 27 și art. 113 al. (1) C.pen., ci însuși principiul legalității
- **scopul** principiului este de a asigura **previzibilitatea** aplicării normei penale și **evitarea arbitrarului** (dreptul penal conține cele mai aspre sancțiuni juridice, iar libertatea umană este valoare fundamentală care trebuie protejată)
 - numai în măsura în care cetățeanul responsabil știe, înainte de a acționa, ce este permis și ce este interzis (*lex praevia*), el poate să acționeze sub imperiul liberului-arbitru și își asumă consecințele faptei sale

- intervenția legii penale trebuie să survină *ultima ratio*, numai atunci când protejarea valorii juridice nu se poate realiza eficient prin intermediul normelor nepenale (delict civil, contravenție, abatere disciplinară etc.)
- așadar, principiul legalității nu poate fi înțeles strict formal, ci și substanțial (nu este suficient să existe o normă penală instituită de legiuitorul competent și procedural corect)
 - nu este suficient să se constate că faptele incriminate aduc atingere valorii sociale ocrotite, ci această atingere trebuie să prezinte un anumit grad de intensitate, de gravitate, care să justifice sancțiunea penală
 - exacerbarea incriminării după 1989 a fost oprită de noul legiuitor, care a încercat o resistemizare a infracțiunilor, renunțând la cele care pentru care nu se impunea sancțiune penală (d.e., cerșetoria, adulterul, prostituția, tulburarea de posesie comisă fără violență etc.)
 - aplicarea acestei reguli incumbă și organelor judiciare
 - totuși, modul de aplicare al regulii în cursul procesului penal nu poate fi criticat în căi extraordinare de atac (d.e. pentru motivul că fapta nu ar constitui infracțiune, față de atingerea derizorie adusă valorilor sociale), această apreciere putând fi făcută doar în cursul obișnuit al procesului penal
- C.C., **dec. nr. 405/2016**: *Curtea reține că, în exercitarea competenței de legiferare în materie penală, legiuitorul trebuie să țină seama de principiul potrivit căruia incriminarea unei fapte ca infracțiune trebuie să intervină ca ultim resort în protejarea unei valori sociale, ghidându-se după principiul "ultima ratio". (...) Curtea apreciază că, în materie penală, acest principiu nu trebuie interpretat ca având semnificația că legea penală trebuie privită ca ultimă măsură aplicată din perspectivă cronologică, ci trebuie interpretat ca având semnificația că legea penală este singura în măsură să atingă scopul urmărit, alte măsuri de ordin civil, administrativ, etc. fiind impropii în realizarea acestui deziderat. (...)*

Curtea reține că din perspectiva principiului "ultima ratio" în materie penală, nu este suficient să se constate că faptele incriminate aduc atingere valorii sociale ocrotite, ci această atingere trebuie să prezinte un anumit grad de intensitate, de gravitate, care să justifice sancțiunea penală.

(...)

Curtea reține că sarcina aplicării principiului "ultima ratio" revine, pe de-o parte, legiuitorului, iar, pe de altă parte, organelor judiciare chemate să aplice legea. Astfel, Curtea apreciază că responsabilitatea de a reglementa și aplica, în acord cu principiul anterior menționat, prevederile privind "abuzul în serviciu", ține atât de autoritatea legiuitoare primară/delegată (Parlament/Guvern), cât și de organele judiciare - ministerul public și instanțele judecătorești -, indiferent dacă subiectul activ este acuzat conform unor reguli speciale de acuzare sau unor proceduri penale ordinare.

- **Practică judiciară (extras):** Aplicabilitatea sau inaplicabilitatea principiului ultima ratio, potrivit Deciziei Curții Constituționale nr. 405/2016, nu poate fi cenzurată în calea extraordinară de atac a recursului în casație, în cadrul cazului reglementat în art. 438 alin. (1) pct. 7 C. proc. pen., deoarece implică reaprecierea unor elemente de fapt. În cazul infracțiunii de abuz în serviciu, în cadrul procesual limitat specific recursului în casație, Înalta Curte de Casație și Justiție nu poate reevalua elemente de fapt, controlul de legalitate limitându-se la verificarea existenței rezultatului infracțiunii, ca cerință a conținutului obiectiv - chestiune de legalitate, iar nu și a întinderii sau a gravității concrete a rezultatului - chestiune de fapt, care constituie atributul exclusiv al primei instanțe și al instanței de apel (I.C.C.J., s. pen., decizia nr. 476/RC din 11 decembrie 2020, www.scj.ro)

- **simpla existență** a normei penale active nu este suficientă
- contează, la fel de mult, și **calitatea normei** penale, care trebuie să reglementeze în mod **unitar și uniform** și să fie **accesibilă și previzibilă** nu doar în ceea ce privește conținutul constitutiv al infracțiunii, dar și condițiile de tragere la răspundere penală